

ΣΙΑ ANAGNOSTOPOULOU, Μικρα Ασια 19 ος αι-1919 Οι Ελληνορθοδοξες Κοινοτητες απο το Μιλλετ στο Ρωμιων στο Ελληνικο Εθνος, Ellinika Grammata, Atina 1997, 730 sayfa, ISBN 960-344-420-0 (Anadolu, 19.yy.-1919. Rum Ortodoks Topluluklari, Rum Milletinden Helen Ulusuna)

Sia Anagnostopoulou'nun kaleme aldığı bu eserde oldukça kapsamlı bir şekilde XIX. yüz- yıl ile XX. yüzyıl başlarına kadar yani Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgallerine kadar ge- çen süreçte, ağırlıklı olarak Anadolu Rumlarının ekonomik, sosyal ve demografik yapısı ince- leniyor.

Eser, kısaltmalar, giriş, iki bölüm, resmi yazışmaları içeren ek, tablolar, kaynaklar ve in- deksten oluşuyor.

Çalışmanın 11 ile 47 sayfalarını oluşturan giriş kısmında 1922'den geriye doğru gidilerek 1919 ile 1922 yılları arasındaki olaylar irdeleniyor ve bu yıllar arasındaki olayların Türk ve Yunan uluslarının tarihinde nasıl yer aldığına dair yazarın düşünceleri aktarılıyor. Yazara göre 1922 yılı, Yunanlılar için "Anadolu felaketine" Türkler için ise "Bağımsızlığa, ulusal bağımsızlığa" damga- sını vuruyor (sayfa 12). Rakip her iki ulus için aynı tarihi olayın farklı algılanışı söz konusu. 1922 yılı Anadolu Rumları ve Yunan Devleti için onları oradan çekip kurtaracak hiçbir gücün olma- dığı derin bir kuyuya düştükleri anı anımsatırken Türkler için aynı tarih bugün ulusal toprakla- rın arınması anlamına geliyor. 1922 hem Yunan hem de Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. Ulusal karşıtlığın yasallaşmasında bir merhaledir. 1919-1922 savaşı bu nedenden dolayı bir taraf için "kaybolan vatan" ile biterken diğer taraf için "vatanın bağımsızlığı" ile sonuçlanıyor. O halde Anadolu her iki ulus tarihinde Türkler için kurtulan Yunanlılar ve Anadolu'da yaşayan Rumlar için kaybolan, yitirilen bir ulusal toprak olarak görülüyor. Bundan sonra 1922 yılı Yunan ulusal bilincinde felaketi, Türklerin şuurunda ise ulusal bağımsızlığı çağrıştıracaktır. (sayfa 13).

Yazarın, kanaatine göre Yunan edebiyatında, türkülerde, Anadolu göçmenlerinin anlatı- mında, hatıraların izini taşıyan her şeyde bir çelişki var. Bir yanda "barbar Türk'ün" görüntüsü ve onun hemen yanında "kardeş ve arkadaş Türk'ün" imajı birlikte varlığını sürdürüyor. Türklerin bilincinde de Yunanlının görüntüsü için aynı şeyler geçerlidir. Halkların kendileri birbirlerine düşman değildi. Düşman olan devletler ve Batı idi. Balkan Yarımadası ve Anadolu'nun oluşturduğu coğrafyada oturan bizler küçük ulus ve devletlere bölünmüş durum- dayız. Aramızdaki anlaşmazlıklardan dolayı savaşıyoruz ve böylece büyük güçlerin iştahını far- kında olmadan kabartıyoruz. Yazarın bu son saptaması Yunanlı politikacı İonas Dragoumis'e ait. Halklar barış içinde yaşantılarını sürdürürken yabancı unsurlar onların kaderini belirliyor. (sayfa 13)

Yazar 1919-1922 yıllarını araştırmasının kapsamı dışında bırakıyor ve sadece o yıllara giden süreci inceliyor. XIX. ve XX. yüzyıl başlarında Anadolu'daki Rum Ortodoks topluluklarının ya- şantısı oldukça zengin bir bibliyografyanın konusunu teşkil etmiştir. Fakat bu çalışmalarda bu toplulukların ekonomik ve kültürel gelişimine dönük ve bunların gelişimini belirleyen yer, za- man ve politik sistem göz ardı edilmektedir. (sayfa 15) Girişin son kısmında Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti'nin gayr-i müslimlerin yoğun olarak yaşadıkları toprakları kay-

betmesi ile devleti "Osmanlı" olmaya zorlayan önemli bir nedenin ortadan kalktığı görüşü dile getiriliyor.

Yazarın ele alacağı konuya ilişkin kişisel yaklaşımların da yer aldığı girişten sonra "Rum Topluluklarının Fiziki ve Beşeri Coğrafyası" başlığını taşıyan birinci bölüm çalışmanın 49-239 sayfalarını oluşturuyor ve dört alt başlığa tasnif ediliyor. Birinci bölümün ilk alt başlığında ise Rum Ortodoks cemaatinin yaşadığı fiziki coğrafya tanıtılıyor. (51-96 sayfalar) Burada, İç Anadolu, Ege, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerin iklimi ve fiziki yapısı anlatıldıktan sonra su kaynaklarının dağılımı, ulaşım olanakları, demiryolu ve kara yolu, yol güzergahları üzerindeki yerleşim birimleri hakkında bilgi veriliyor. İzleyen ikinci alt başlıkta ise Rum topluluklarının beşeri coğrafyası anlatılıyor. (97-134) Burada Anadolu'da yaşayan tüm dinlere mensup insanların nüfus dağılımı veriliyor. Ortaya çıkan tabloya göre XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'daki nüfus yoğun değildir. Hatta ıssız denecek kadar azdır. Durum XVI. ve XVII. yüzyılda da değişmiyor. Bunun nedenlerinden en önemlisi yazara göre Osmanlı sultanlarının Balkanları, Rumeli'yi ve İstanbul'u Türk nüfus açısından yoğun kılma çabalarında yatıyor. Yine yazara göre 1603 ile 1749 yılları arasındaki İslamlaşma siyaseti de Hıristiyan nüfusun Anadolu'dan göç etmesinde etkili olmuştur.

Birinci bölümün üçüncü alt başlığı "Rum Ortodoks Topluluklarının Yaşadıkları Bölgelerin Saptanması" adını taşıyor. (Sayfa 135-176) Burada Batı Anadolu kıyılarında Rumların yoğun olarak yaşadıkları Aydın vilayeti, Mısyra, Bitinya bölgeleri ile İzmir kenti hakkında bilgi aktarıyor. Daha sonra Orta Anadolu'daki Kapadokya, Likaonya bölgesi ve burada yaşayan Rumlar hakkında bilgi veriliyor. Dördüncü alt başlık "Rum Ortodoks Topluluklarının Demografik Gelişimi" başlığını taşıyor. (sayfa 189-239) Burada öncelikle Anadolu'nun kıyı şeridindeki Rum toplulukları ele alınıyor ve buralardaki nüfusun bölgeye geldiği yer, geliş zamanı ve nedenleri ele alınıyor. Bu alt başlıktaki saptamalar oldukça ilginçtir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

XIX. yüzyıl başlarında demografik değişimlere rağmen Anadolu hala ıssız bir ülke görünümünde. Balkan topraklarının kaybedilmesinden sonra Osmanlı Hükümeti, dikkatini Anadolu'ya yöneltiyor. Sultan II. Abdülhamid, vatansız kalan Müslümanları, Anadolu topraklarına iskan ediyor. Tüm XIX. yüzyıl boyunca alınan önlemler sayesinde 1917 yılına gelindiğinde Anadolu'nun genel nüfusu iki kat artıyor. 1919-1922 yılları arasında meydana gelecek olayları anlamak için "bu nüfus hareketlerini izlemek yeterlidir. Gayr-i müslimlerle, Müslümanlara aynı hakkı tanıyan 1839, 1856 fermanları ile Batı Anadolu kıyılarına yoğun bir Hıristiyan göçü başlıyor. Sayıları tam olarak hesaplanamayan bu Yunanlılar, Ege Adaları, Trakya, Tesalya, Mora ve Girit, hatta İon Denizi Adalarından gelmektedirler. Hıristiyan nüfusun artışı çok fazladır. Şöyle ki: XVII. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu'da oldukça düşük olan Rum nüfusu o kadar artıyor ki, Krumbacher, Batı Anadolu kıyılarının ve adaların "tekrar Yunanlaşmasından" bahsediyor.

Batı Anadolu kıyılarının gelişiminde 1783-84 tarihlerinde Kırım'dan kovularak göçmen olarak gelen Tatarların ve daha sonra Dobruca ve Bulgaristan'ın kaybedilmesi ile gelen Türklerin beraberinde getirdikleri tarım aletlerinin üretime önemli katkı sağladığını vurguluyor. Ayrıca araştırmacıların Batı Anadolu kıyılarının gelişiminde Hıristiyanların rolüne işaret ederlerken, Müslüman göçmenlerin önemli katkılarını gözmezlikten gelmelerini yazar tuhaf karşılıyor. Oysa yazara göre bu göçmen Türkler, ilk Türk orta sınıfını oluşturacaklar ve bunların içinden Türk milliyetçiliğinin önemli şahsiyetleri de çıkacaktır. Bu Türk nüfus oldukça gelişmiş olan Rusya ve Balkanlardan gelmesi nedeni ile o zamana kadar Anadolu'da bilinmeyen üretim teknikleri kullanacaklardır. Bazıları soylu ailelerden olup, kültürlü olan bu insanlar gelişmiş etnik bilinçleri ile Türk kültürünün ve Türk milliyetçiliğinin oluşumunda öncü olacaklardır.

Yazara göre XIX. yüzyıl boyunca Batı Anadolu kıyılarında ciddi nüfus sirkülasyonu görülüyor. Anadolu'ya Türkler dışında gelenler içinde en büyük sayıyı Yunanistan'ın her tarafından gelen Rumlar oluşturuyor. Bunlar özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra demiryolunu izleyerek Anadolu içlerine kadar uzanacaklardır. Bu sirkülasyon bölgenin nüfus yapısında çok ciddi değişimlere neden oluyor. Çok ilginçtir Sarayköy'ün demiryolu hatuna bağlandığı 1882-83 yılında burada sadece bir Rum sayılırken bu sayı birkaç yıl sonra 1894'de eğer seyyahların değerlendirmeleri doğru ise 450'ye çıkıyor. (sayfa 191) Bu artıştaki en önemli etken ise demiryolunun geçmesi. Böylece İzmir-Konya arasındaki yoğun Müslüman yerleşime sahip köyler yüzyılın sonunda çoğunlukla Rumlar tarafından iskan edilir hale geliyorlar. Ege kıyı şeridini hariç tutarsak Anadolu'da Yunanca konuşanların varlıkları XVIII. yüzyılın çok ötesine gitmiyor. Kesin olarak belirliymesek de kabul etmemiz gerekir ki Ege'nin iç bölgelerde Yunancanın konuşuluyor olması yeni bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Örneğin, 1779 yılında Mora'dan gelen Türk toprak sahibinin beraberinde getirdiği işçilerinin ve kölelerinin oluşturduğu Çavuşoğlu köyü sakinleri Anadolu'da Yunanca konuşuyorlardı. (sayfa 196)

Atina'da bulunan Anadolu Araştırmaları Merkezi Arşivi'ne dayanılarak XVI. ve XVII. yüzyıl başarılarında Yunanistan'dan Anadolu'ya Ortodoksların getirildiğinden söz ediliyor. (Sayfa 197) Manisa'nın köyleri bir yüzyıl öncesine kadar Türk yurdu iken, XVIII. yüzyılda Ortodoks çiftçilerle doluyor. XVIII. ile XIX. yüzyıl başarılarında İzmir yakınında pek çok köy Mora'dan getirilmiş olan Ortodokslarla doludur. Yazar bu bilgileri verirken diğer araştırmaların yanı sıra J. Fr. Michaud ve J. J. Fr. Poujoulat'ın Correspondance d'Orient, 1830-1831, c. VIII, Paris 1833-35 ve I, s. 268 ve devamına dayanıyor (sayfa 243, dipnot 44).

Kitabın 265 ile 553'üncü sayfalarını kapsayan ikinci bölümü "Rum Topluluklarının Etnik ve Siyasi Ortamı" başlığını taşıyor. İkinci bölümün birinci alt başlığı 265 ile 374'üncü sayfalar arasında oluşturuyor ve " XIX. ve XX. yüzyıl Başlarında Osmanlı Siyasi Sistemi ve Rum Milletinin Bu Sistem İçindeki Yeri" adını taşıyor. Burada Tanzimat hareketi ve millet kavramının oluşumundan bahsediliyor. Bu alt başlıkta Tanzimat fermanı ile patrikhaneye Ortodokslar nezdinde tanınan imtiyazlar ve olanaklar anlatılıyor. İzleyen sayfalarda İzmir, Aydın vs. yerlerdeki Rum topluluklarını yaşantısı II. Abdülhamid'in izlediği siyasetin Rum ve Yunanlılar için yarattığı sorunlara değiniliyor. Burada Tanzimat fermanı ile yapılan reformlar ve ortaya çıkan Rum milleti kavramından bahsediliyor. Tanzimat fermanından sonra Anadolu'da yaşayan Rumlar arasında bir orta şehirli sınıfının ortaya çıkışı ele alınıyor (sayfa 307 ve devamı). Osmanlı Devletinin tabiiyetinde olan Anadolu tacir Rumlar kapitülasyonların yabancılara sağladığı vergi muafiyetinden yararlanmak için Yunan Devleti tabiiyetine geçmek istemelerinin Osmanlı Devleti ile Yunan Devleti arasında yarattığı gerginlik ele alınmaktadır. (sayfa 309 ve devamı). İkinci bölümün ikinci alt başlığı "Diğer Etnik Güç: Yunan Devleti, Rum Milletinin Ulusal Bütünlüğe Katılma Tertibatları 19. yüzyıl 1908'adını taşıyor. (Sayfa 419-445) Burada o zamana kadar Rumların hamisi olan patrikhaneye ek olarak Yunan Devleti'nin de Anadolu'daki Rumlar üzerinde nüfuz kullanmaya çalışmasından söz ediliyor.

İkinci bölümün üçüncü alt başlığı "Jön Türk Hareketi ve Yeni Osmanlı Yetki Çerçevesi: 1908-1914" adını taşıyor (Sayfa 453-504). Burada Jön Türk hareketinden bahsediliyor ve millet toplumundan siyasi-etnik topluluklara dönüşüm ele alınıyor. Rum milletinin bu yeni siyasi ortamdaki yeri ve buna karşı oluşan tepkiler anlatılıyor. Meşrutiyete kitleler iyimserlikle yaklaşırken Fener Rum Patrikhanesi, anayasal rejimde mevcut yetkilerini artık kullanamayacağını bilincine varıyor ve bu yüzden hürriyetin ilanına ihtiyatlı yaklaşıyor. Millet sisteminin ilgası ile imtiyazlarda iptal ediliyor. Patriğin daha önceki rejimde sahip olduğu Rum milletinin lider rolü yeni siyasal rejimde yer almıyor. (Sayfa 462). Patriğe, Fatih Sultan Mehmet tarafından verilmiş

olan imtiyazlardan özellikle eğitim alanındakiler kaldırılıyor. Sayfa 500 ve onu izleyen sayfalarda 1912'i seçimlerinde Rum adaylarının seçiminde Yunan diplomatik temsilcilerinin rolü gözler önüne seriliyor. Dördüncü alt başlık "Osmanlı İmparatorluğu Paramparça: 1913-1918" (Sayfa 521-544) Bu dönem yazara göre Yunan Devleti için ulusal bütünleşme ve megalı idea'nın gerçekleşmesine denk düşüyor. Balkan Savaşları var olan dengeleri bir daha düzeltilmeyecek şekilde bozmuştur. Balkanlardan gelen göçmenler geleceğe dönük bir kaygı ile birlikte vatanlarından edilmelerine yol açan Hıristiyanlara karşı da bir nefret besliyorlar. Devlet için ve onun kurtuluşu için tek çare devletin ve toplumun coğrafyasının artık Türkleştirilmesidir. İzleyen sayfalarda Jön Türklerin "Türk" politikasına değiniliyor. Balkan topraklarının kaybı Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktasıdır ve Osmanlı idaresi artık ideolojik açıdan radikalleşmektedir. 23 Ocak 1913'de Jön Türk askeri liderleri Enver Paşa'nın liderliğinde yenilgiyi vesile ederek Bab-ı Ali baskını ile İttihat ve Terakki'yi sınırsız güçle tek makam olarak hakim kılıyorlar. Bu dönemde süren Türkçülük ve Osmanlılık tartışmalarına ilişkin bilgileri Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi Türk yazarlarının eserlerinden aktarıyor.

Kitabın ikinci bölümünün son sayfalarında yazar Yunan Devleti'nin Anadolu'daki soydaşlarını bağımsızlığa kavuşturma siyaseti izlediğinin ve bunun gereğini yerine getirmek için çaba sarf ettiğinin altını çiziyor. Böylece Yunan Devleti, Anadolu Rumlarının tek hamisi durumuna gelmiştir. Bu çerçevede Venizelos'un öncülüğünde megalı idea'nın sembolleri gerçek siyaset arenasına taşınmıştı ve ilk defa siyasi açıdan "mümkün olan ile" "milli açıdan arzulanan" arasındaki engeller kaldırılmıştı. İlk defa Yunan Devleti'nin kuruluşundan beri iç ve dış gerçeklerle ilgili ulusal beklentiler örtüşüyordu. Artık mermere dönüşen imparator (Marmaromenos vasiliyas) ve Türklerin anayurtlarına yani Kızıl Elma (Kokini milia)'ya gönderilecekleri yolundaki etnik mit soyut bir kavramlarının unsurları değildi. Bu arada büyük güçlerde İmparatorluğun dağılması yolundaki amaçlarını gizlemiyorlardı. Bu da doğal olarak Yunanistan'ı cesaretlendirmişti. Yunan Devleti izlediği Anadolu Rumlarını kurtarma siyasetinde İstanbul ile diaspora Rumlarının ileri gelen tacirlerinin desteğine sahip idi. (sayfa 534). Yazar son söz yerine geçen ikinci bölümün son paragrafında halkların pasif kalmaları sonucunda bir dönemden diğerine geçildiğini ve bazı insanların küçük dünyalarındaki gerçeklerin ulusal bir gerçekliğe dönüştüğünü ve halka ait olduğunu yani faturanın onlara kesildiğini belirtiyor. Çünkü barış içindeki yaşam ile ulusal düzeydeki çatışma arasındaki zıtlık ancak bu şekilde açıklanabilir. Barış içinde yaşayan farklı din ve etnik özelliklere sahip insanlar ulusal düzeydeki çekişmenin kurbanı olmuşlar ve çok kısa bir süre içinde roller değişmiş ve altundan kalkamayacakları sorumluluklar onların sırtına yüklenmiş ve hayallerinin gerçekleşebileceğine dair inandırılmaları ile kendi sonlarının da hazırlandığını farkında bile olmamışlardır. Yazar araştırmasını Dido Sotiriou'nun "Benden Selam Söyle Anadolu'ya" romanının son sözü ile bitiriyor. "Neden öyle vahşice bakıyorsunuz Kör Mehmet'in eşkıyası ? Seni ben öldürdüm ve bunun için ağlıyorum. Düşün bir kere sen de benden neler götürdün ! Kardeşler, arkadaşlar, yurtseverler, amele taburları ve kaybolan bir nesil. Bu kadar acı, bu kadar felaket ve buna rağmen benim hafızam eski günlere dönmek istiyor."

Kitabın ekler bölümünde (sayfa 555-609) ise Yunan Devleti ile Fener Rum Patrikhanesi ilişkilerini yansıtan yazışmalar orijinal belgeleri ile veriliyor. Ayrıca diğer belgelerin yanı sıra sayfa 605'te 22 Nisan 1916 tarihli ve Yunan Hariciye Vekaleti mahreçli bir yazı, yazarın ilave ettiği "Yunan Devleti'nin Anadolu'ya Açık Müdahalesi" başlığı ile okuyucunun ilgisine sunulmuş. Son olarak 611-697'inci sayfalar arasındaki tablolarda Anadolu'nun değişik bölgelerindeki nüfus oranları Türk, Rum ve diğerleri başlıkları ile veriliyor. Ayrıca bu nüfusların konuştukları dilin yanı sıra geldikleri yer hakkında da bilgi veriliyor. Eseri 705 ile 724'üncü sayfaları arasında terimler ve kişi adları indeksi yer alıyor. Eser 725-730'uncu sayfalar arasında yer alan içindkiler kısmı ile sona eriyor.

Buraya kadar yazdıklarımız yazarın saptamalarıdır. Eser hakkında tespitlerimizi kısaca aktarmak gerekirse, Ömer Lütfü Barkan, Cengiz Orhonlu, Halil İnalçık, Kemal Karpat, İlber Ortaylı gibi tanınmış Türk bilim adamlarının eserlerini de kullanmış olan Sia Anagnostopoulou Kurtuluş Savaşı öncesi Anadolu'yu, burada yaşayan Rumları objektif kriterlerle incelemeye çalışmıştır. Özellikle Ege kıyı şeridi dışındaki Anadolu'daki Grekofon Ortodoksların varlığının XVIII. yüzyılın gerisine gitmediği saptaması son derece ilginçtir. Kurtuluş Savaşı öncesi Osmanlı Devletinin Anadolu topraklarında Müslümanlarla birlikte barış içinde yaşayan Rum Topluluklarının Yunan Devleti ve Batının emperyalist emellerine nasıl alet edildiği ve bunun bedelini halkların ağır bir şekilde ödemek zorunda kaldığını vurgulayan Yunan dilinde yazılmış bu eser konuya ilgi duyan araştırmacıların dikkatini çekmektedir.

LEVENT KAYAPINAR

